

Nobeigums

Tautas attīstībā ir daudz neatliekamu uzdevumu. Tie prasa konkrētu rīcību no konkrētiem "sociāliem aktieriem". Atbildība par šiem uzdevumiem prasāma ne tikai no valsts, bet arī atsevišķi no katra indivīda, no pilsoniskās sabiedrības grupām un privātspektora organizācijām. Tāpēc **Pārskats** pievērsies sabiedrības "galvenajiem aktieriem" – indivīdam, valstij un privātsektoram – un analizējis, kā būtu veicināma to saskanīga mijiedarbība un kopīga rīcība tautas attīstības uzdevumu risināšanā. Sadarbība gan prasa iniciatīvu, gribu un piepūli, taču tā ir iespējama un tā vērsas plašumā. Latvijā ir daudz pozitīvu piemēru, kur kopīgā tautas attīstību veicinošā darbībā iesaistās nozīmīgi sociālie aktieri:

- indivīdi un mājsaimniecības,
- NVO un kopienas grupas,
- privātspektora organizācijas un uzņēmēji,
- centrālās un vietējās varas institūcijas.

Darba grupa cer, ka **Pārskats** rosinās diskusiju par sociālo partnerību un daudzpusēju sadarbību. Kolektīvās stratēģijas līdzsvaro kapitālisma individuālistiskos stimulus un paplašina ilgtspējīgu izvēļu horizontu. Tāpēc **Pārskatā** analizēti konkrēti partnerības mehānismi un sadarbības "tehnoloģija".

Veicinot ilgtspējīgas tautas attīstības ideju, **Pārskats** vērs uzmanību arī uz attīstības morālisko dimensiju. Ievadā uzsvērts, ka ilgtspējīga ir tāda tautas attīstība, kuras gaitā paplašinās cilvēku iespējas, palielinās viņu vienlīdzība iespēju ziņā un viņi šajās iespējās dalās ar līdzcilvēkiem, kā arī pilnvērtīgas iespējas saglabājas nākamajām paaudzēm. Šie ilgtspējas nosacījumi neīstenojas paši no sevis. No visiem sociālajiem partneriem tie prasa morālu stāju, intelektuālu un finansiālu piepūli, atbildīgu politiku un prasmīgu rīcību. Citādi runas par tautas attīstību ir tikai vārdu mežģīnes, kas uzmetas nevienlīdzības un nabadzības drūmajiem vaibstiem.

Gādāt par tautas attīstību nozīmē rūpēties par nācīgas ilgtermiņa interesēm, rēķinoties ar globālās attīstības tendencēm. Taču tas nozīmē arī reāli palīdzēt šodienas grūtdiņiem. Kā **1998. gada Pasaules**

pārskatā par tautas attīstību raksta Džons Kenets Golbreits (*John Kenneth Galbraith*), cilvēkiem un valstīm kļūstot bagātākām, parādās tendence ignorēt nabadzību. Bagātie un veiksmīgie savu bagātību un veiksmi sāk izskaidrot ar savu pārkumu, apgalvojot, ka trūcīgie paši ir vainīgi pie savas nabadzības. Tā ir bīstama domāšanas plaša, kas provocē sociālo nevienlīdzību. Arī Latvijā jāizvairās no runām, ka sabiedrības noslāņošanās ir "normāla parādība". Egoisms un vienaldzība pret mazaizsargātajiem nav savienojami ar ilgtspējīgas tautas attīstības principiem.

Pārskata autoriem ļoti daudz palīdzēja iepriekšējos izdevumos izvirzītie augstie ekspertīzes standarti, lietotājiem draudzīgais stils un reputācija dažādu sabiedrības grupu un Latvijas starptautisko partneru vidū. Darba grupa ir centusies turpināt šīs tradīcijas, veicot kvantitatīvu un kvalitatīvu analīzi, aplūkojot plašu statistisko informāciju un jaunākos sociālos pētījumus. Līdzīgi pērnā gada **Pārskatam**, arī šā izdevuma katrā nodaļā atrodami ieteicamie risinājumi. Tie domāti ne tikai valdībai, bet arī nevalstiskajām organizācijām, privātsektoram, masu medijiem. Jācer, ka ieteikumi, kurus šeit vēl atkārtojam, sekmēs plašu diskusiju un praktiskus soļus ilgtspējīgas tautas attīstības veicināšanai Latvijā.

Ieteikumi

1. nodaļa. Ekonomikas augsme un tautas attīstība

● Tuvākajos gados kopbudžeta devums investīcijām jāpalielina vismaz līdz 2,5 % no IKP, kopējām valsts investīcijām sasniedzot 7 procentus no valsts kopbudžeta.

● Tālāk jāpilnveido sociālās apdrošināšanas sistēma, raugoties, lai tā būtu pieņemama iedzīvotāju vairākumam un labi funkcionētu tirgus ekonomikas apstākļos. Jāveic plašs informējošs un izskaidrojošs darbs jautājumā par pensiju reformu un līmeņiem, lai cilvēkiem rastos skaidrība, kā veidosies viņu pensijas ienākumi vecumdienās. Šādam izskaidrojuma-

jāveicina cilvēku apzinīga līdzdalība sociālās apdrošināšanas sistēmā un uzticēšanās privātsektora lomai un pakalpojumiem sociālajā apdrošināšanā.

- Lielāka uzmanība jāvelta veselības profilaksei, informācijai un sabiedrības izglītošanai veselīga dzīvesveida jautājumos.

- Jāpabeidz lielo monopoluzņēmumu privatizācija, tajā ievērojot visaugstākās atklātuma un caurredzamības prasības.

- Lemjot par lielo monopoluzņēmumu preču un pakalpojumu cenām un tarifiem, jārēķina, vai caurmēra Latvijas iedzīvotājs tos spēs maksāt, neapdraudot savu veselību, savu bērnu labklājību u. tml.

- Pašreizējos apstākļos, kur iedzīvotāju ienākumi ir zemi un vēl nav izveidojies brīvs mājokļu tirgus, ar īpašiem pasākumiem jāorganizē un jāaizsargā mazturīgie īrnieki. Jāstimulē īrnieku un dzīvokļu īpašnieku kooperēšanās. Īres valdes varētu īres jautājumos darboties par pirmo tiesas instanci, kas sniegtu juridisko palīdzību mazāk informētiem īrniekiem.

- Gatavojot likumdošanas aktus, kuri skar plašu iedzīvotāju slāņu intereses, nepieciešams veikt ne vien juridisku, bet arī ekonomiski statistisku ekspertīzi. Jānoskaidro, kādas iedzīvotāju grupas no iecerētajām pārmaiņām iegūtu un kādas zaudētu. Īpaša vērība jāvelta tam, lai paredzētās pārmaiņas neizraisītu tālāku iedzīvotāju noslāņošanos un, ja nepieciešams, jāveic korigējoši pasākumi.

- Aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi prasa prāvus līdzekļus, kuri jāsadāda nodokļu maksātājiem. Pašlaik dominē uzskats, ka valdībai jāpiedāvā plašāks sociālo pakalpojumu loks, nekā šābrīža ierobežotā budžeta ietvaros tas ir iespējams. Tāpēc jāattīsta sadarbība starp valsti, indivīdu un privātsektoru. Jāveicina privātsektora aktīvāka iesaistīšanās sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības pakalpojumu sniegšanā.

- Sarežģītā sociālās palīdzības pabalstu sistēma rada līdzekļu neefektīvu izlietošanu. Lai veiksmīgāk attīstītos sociālās palīdzības nozare, nepieciešams racionalizēt izdevumus, attīstot alternatīvas aprūpes formas (aprūpe mājās, aizbildniecība, audžuģimenes, dienas centri), kā arī veicināt privātsektora iesaisti sociālo pakalpojumu sniegšanā, tādējādi paplašinot pakalpojumu tirgu un attīstot konkurenci. Tomēr valstij un pašvaldībām būtu jāsauglabā kontrole pār to pakalpojumu kvalitāti, kurus tās nodevušas privātsektora vai nevalstisko organizāciju rokās.

2. nodaļa. Indivīds un valsts: ceļot tiltu pār neuzticēšanās plaisu

- Valsts lomai indivīdu konkurētspējas un cilvēkresursu attīstīšanā jāklūst proaktīvai un būtiski jāpieaug. Ikvienai valsts programmai, vai tā attiektos uz lauku, reģionālo, industriālo, nodarbinātības vai

nabadzības izskaušanas politiku, vairāk jāietver cilvēkresursu attīstīšanas pasākumi, kas vērsti uz cilvēku informēšanu, izglītošanu, sociālo saišu nostiprināšanu, iniciatīvas grupu veidošanu u. tml.

- Steidzami jāizstrādā nabadzības novēršanas programma un tā tūlīt jābūt īstenotai, lielu uzmanību veltot cilvēkresursu attīstīšanai – trūkumā nonākušo cilvēku izglītošanai, apmācīšanai, sociālai mobilizēšanai. Te ļoti plaši jāizmanto nevalstisko organizāciju iespējas.

- Gan centrālās, gan vietējās varas līmenī jāpanāk laba un efektīva pārvaldība. Lai to panāktu, jāievēro vairāki principi: 1) jebkura politiska izvēle jāveic *atbildīgi*, cenšoties pēc maksimāla labuma visai sabiedrībai; 2) valsts un pašvaldību iestādēm *precīzi un godīgi* jārikojas ar publiskiem resursiem un publiskiem izdevumiem; 3) politiķiem un ierēdņiem par savu rīcību *jāatskaitās* iedzīvotājiem, un ir jāizveido institucionalizēti mehānismi, kā šī *atskaitīšanās* sniedzama un kā iedzīvotāji var prasīt atbildību no politiķiem, ierēdņiem, valsts un pašvaldību iestādēm; 4) pārvaldībai jābūt *caurredzamai*, proti, informācijai par valsts un pašvaldību iestāžu un citu publisku organizāciju lēmumiem un darbību jābūt brīvi pieejamai iedzīvotājiem.

- Civildienestu tālāk reformējot, jānodala valstij neraksturīgās funkcijas un tās jānodod nevalstiskām organizācijām vai privātsektoram, skaidrāk definējot ierēdņu un valsts iestāžu funkcijas un ieviešot atbildības un kvalitātes prasības.

- Jāizstrādā un jāievieš skaidras procedūras, kuru ietvaros iedzīvotāji apkalpojami valsts un pašvaldību iestādēs. Jāizstrādā pakalpojumu kvalitātes standarti, kurus zinātu gan ierēdņi, gan iedzīvotāji.

- Jāizstrādā jauna ierēdņu atalgošanas sistēma, kas labāk nodrošinātu augsti kvalificētu profesionāļu piesaisti civildienestam, motivētu uz darba rezultātu. Šai nolūkā algas apmēru vajadzētu saistīt ar darbinieka ieguldījumu un viņa darbības rezultātiem.

- Civildienestu reformējot, jāizvairās no neadekvātas Ministru kabineta "Noteikumu par valsts pārvaldes kompetences deleģēšanu pilnvarotajām institūcijām" piemērošanas un aktīvi jāiestājas pret dažādu valsts pārvaldības iestāžu "izstumšanu" no civildienesta sistēmas.

- Valsts pārvaldes reformu birojam būtu ar īpašu monitoringu jāizpēta, kā notiek funkciju deleģēšana, noskaidrojot, vai šeit iniciatīva pieder valstij vai NVO.

- Sadarbojoties pašvaldībām un centrālajai valdībai, jāaktivizē darbs pie "vienas pieturas aģentūru" izveidošanas visu veidu pašvaldībās.

- Jāpilnveido likums "Par Ministru kabineta iekārtu", tajā paredzot, ka nevalstiskās organizācijas un privātsektors obligāti jāiesaista likumu un Ministru kabineta noteikumu projektu apspriešanā, un norādot noteiktu mehānismu, kā organizācijas aici-

nāmas uz apspriešanu, un tāpat arī mehānismu, kā jebkura organizācija var sekot līdzīgu projektu apspriešanai un tajā iesaistīties.

- Jāveido institucionalizēta kārtība, kuras ietvaros NVO varētu piedalīties sarunās par iestāšanos Eiropas Savienībā.

- Jāsakārto likumi, kas reglamentē NVO darbību. Tas sakāms ne tikai par "Labdarības likuma" izstrādi. Ir nepieciešama juridiska nevalstisko organizāciju klasifikācija, kas dotu iespēju tās diferencēt – iedalīt biedru grupās (jeb asociācijās) un fondos, kas rīkojas ar finansiāliem resursiem, kā arī izšķirt, vai attiecīgā NVO ir sabiedriska labuma (*public benefit*) organizācija vai savstarpēja labuma (*mutual benefit*) organizācija. Šobrīd nav iespējams pieņemt nodokļu politikas grozījumus un nevalstiskām organizācijām domātus atvieglojumus, jo Finanšu ministrijai nav iespējams diferencēt, kam atlaides pienākas un kam ne.

- Lai sekmētu NVO finansiālo ilgtspēju, jāpēta (arī īstenojot atsevišķus pilotprojektus), kā Latvijā būtu izveidojami publiski uzkrājumu fondi, kuros līdzekļus varētu ieguldīt NVO, indivīdi, privātuzņēmumi utt.

- Jāpopularizē NVO pozitīvā pieredze un jāmeklē svaigi ceļi, kā to darīt. Vienu šādu ceļu varētu iezīmēt Pašvaldību savienības un Nevalstisko organizāciju centra kopprojekts, kura mērķis ir šo pieredzi apgūt un publiskot, iesaistot presi, radio un televīziju, rīkojot ideju tirdziņus, kopīgas "sabiedrisko attiecību" akcijas, konferences un citus pasākumus.

3. nodaļa. Indivīds, privātsektors un valsts: kopīga atbildība par darbaspēka tirgus attīstību

- Nodarbinātības politikā veicami pasākumi, kas vērsti ne tikai uz darba vietu skaita palielināšanos, bet arī uz to, lai veidotos strādātspēja un lai pašreiz nodarbinātajiem uzlabotos darba apstākļi un mazinātos darba stress.

- Profesionālās izglītības mācību programmām jāklūst daudzveidīgākām, jāsniedz plašāks darbaspēka tirgū noderīgu iemaņu klāsts un plašāka kvalifikācija, kas celtu absolventu strādātspēju.

- Profesionālās izglītības iestādēm mācību standartu un programmu izstrādāšanā vairāk jāsadarbojas ar uzņēmēju organizācijām un nozaru asociācijām.

- Nepieciešams biežāk rīkot darba devēju organizāciju, arodbiedrību un Nodarbinātības valsts dienesta tikšanās, lai apspriestu, kā saīsināt darba meklētāja ceļu pie darba devēja un atvieglinātu uzņēmēju meklējumus pēc kvalificētiem darbiniekiem.

- Sabiedrībai lielāka uzmanība jāpievērš ne tikai nodarbinātības kāpināšanas un bezdarba mazināšanas problēmai, bet arī tam, lai darbs būtu līdzsvarā ar rūpēm par ģimeni, veselību, pašizglītību.

- Valstij jānodrošina, lai audzēkņu materiālais stāvoklis neliegtu viņiem izglīties. Jāsamazina to jauniešu skaits, kuri neiegūst nekādu profesionālo izglītību un to jauniešu īpatsvars, kurus no mācību iestādēm atskaita, pirms viņi apguvuši pilnu izglītības programmu.

- Jāsakārto profesionālās izglītības administratīvā sistēma un tās struktūra, jālikvidē profesionālās izglītības sistēmas sadrumstalotība un nesaskaņotība starp dažādiem resursiem un izglītības līmeņiem.

- Ieviešot likumos paredzētus atvieglojumus, jāstimulē uzņēmēju līdzdalība un ieguldījums profesionālo skolu materiālās bāzes modernizēšanā un skolēnu praktiskajā apmācībā. Jāveicina tādi apstākļi, lai audzēkņi praktisko apmācību varētu iegūt savās potenciālajās darbavietās un tehnoloģiski labāk attīstītos uzņēmumos.

- Valsts līmenī nepieciešams stingrākus padarīt augstākās izglītības kvalitātes kontrolēšanas mehānismus, lai tie nepieļautu pavirši sagatavotu speciālistu producēšanu.

- Akadēmiskā personāla sastāvā plaši jāiesaista un uz priekšu jāvirza gados jauni un talantīgi cilvēki, kam piemīt spēja pētniecību savienot ar studentu mācīšanu. Jāveicina to jauno speciālistu iekļaušanās Latvijas augstskolās, kas 90. gados studējuši un akadēmiskos grādus ieguvuši Rietumu universitātēs. Valsts kopā ar privātsektoru varētu izveidot fondu, kurš veicinātu aizplūdušo smadzeņu atgriešanos Latvijā.

- Jāatbalsta iedzīvotāju centieni izglīties tālāk. Pieaugušo izglītība jādara pieejama visām iedzīvotāju grupām – arī lauku iedzīvotājiem, maznodrošinātajiem un sociāli mazaizsargātajiem.

- Lai veicinātu lauku iedzīvotāju izglītošanos un pārkvalificēšanos, būtiski svarīgi ir celt laucinieku mobilitāti. Šajā nolūkā, piemēram, varētu kompensēt transporta izdevumus kursu apmeklētājiem, domāt par īpašu izglītības mobilitātes fonda izveidi.

- Jāizstrādā speciālas programmas, kas būtu orientētas uz riska grupu bezdarbniekiem, kā arī atvieglinātu jauniešiem darba gaitu uzsākšanu.

- Nepieciešams radīt atvieglojumus uzņēmējiem, kuri atbalsta pieaugušo izglītības centrus un apmācību kursus.

- Jāatjauno iespēja bezdarbnieka pabalstu saņemt tiem profesionālās izglītības iestāžu absolventiem, kuri pēc mācību beigšanas nespēj atrast darbu.

- Trīspusējā sadarbība starp darba devējiem, darba ņēmējiem un valdību vairāk būtu jāizgaismo masu informācijas līdzekļiem.

- Jāpieņem Darba kodekss, tajā iestrādājot visas normas, kas nepieciešamas, lai darba devējs un darbinieks darba attiecībās būtu līdztiesīgi un darbtiesiskais regulējums atbilstu starptautiskajām tiesību normām. Jāizveido darba strīdu izšķiršanas institūcija – darba tiesa vai darba strīdu komisija.

4. nodaļa. Valsts un privātsektors: labākas attīstības vides radišana

- Turpinot uzņēmumu sociālā nodokļa likmes samazināšanu, privātsektora uzņēmumos vajadzētu novērst visai izplatīto atšķirību starp *oficiālo* un *reālo* atalgojumu.

- Lai atmaskotu korupcijas seju un stiprinātu demokrātiju, būtu jāturpina detalizēti pētījumi par dažādiem korupcijas veidiem, situācijām un kultūrinterpretāciju.

- Jānovērtē korupcijas risks dažādās iestādēs, jāizanalizē, kādās situācijās iespējama patvaļīga likumu un noteikumu interpretēšana, un šādas situācijas jānovērš. Lai mazinātos birokrātiskā korupcija, uzņēmēju apkalpošanā valsts un pašvaldību iestādēs jāiedibina skaidras procedūras.

- Jāpalielina cilvēku izpratne par publiskās sfēras funkcionēšanu demokrātiskā sabiedrībā. Jānostiprina pārlicība, ka par publisku pakalpojumu, kas apmaksāts no nodokļu naudas un iedzīvotājam pienākas pēc likuma, nav jādod nekāda nemonētāra vai monetāra atlīdzība. Nevalstiskajām organizācijām un preseī plašāk jāpopularizē korupcijas apkarošana, jāskaidro, kas ir interešu konflikts un kā to demokrātiski neregulēt.

- Uzņēmēju organizāciju nostiprināšanās ir labs priekšnoteikums tam, lai atslogotu valsts pārvaldības aparātu, atsevišķas funkcijas nododot uzņēmēju asociācijām. Viens no veidiem, kā uzņēmēju organizācijas iesaistīt likumu un lēmumu izstrādē, ekspertizē un strīdu izskatīšanā, ir veidot uzņēmēju konsultatīvās padomes, kas darbotos pastāvīgā kontaktā ar valsts institūcijām.

- Valdībai būtu aktīvāk jāizskaidro un jāpopularizē savi uzņēmējdarbības atbalstīšanas pasākumi.

Informēšanā un atbalsta instrumentu praktiskajā piemērošanā jāiesaista uzņēmēju organizācijas.

- Jāpaātrina privātīpašuma reģistrācija, pa institūcijām “izmētātās” funkcijas pēc vienas pieturas aģentūras principa koncentrējot Valsts zemes dienestā.

- Lai paaugstinātu kredītu pieejamību privātsektoram, jāattīsta ķīlu reģistra sistēma un kredītgarantiju iestādes.

- Nopietni būtu jāapsver, vai nav iespējams samazināt to uzņēmējdarbības veidu skaitu, kuru uzsākšanai nepieciešamas licences vai atļaujas. Licencējamo uzņēmējdarbības veidu noteikšana jānodod likumdevēja kompetencē, izpildvarai deleģējot tikai tiesības lemt par licencēšanas kārtību.

- Lai novērstu problēmas, korupciju un konfliktus starp uzņēmējiem un valsts un pašvaldību iestādēm, valstī nepieciešama efektīva administratīvā procesa likumdošana. Šādai likumdošanai būtu jānodrošina, lai fiziskām un juridiskām personām ierēdņu un institūciju lēmumus būtu iespējams pārsūdzēt.

- No dažādiem avotiem vairāk jāatbalsta zinātne un jāuzlabo universitāšu sadarbība ar rūpniekiem, jo pašreiz pētniecība un tehnoloģiskā attīstība atpaliek no tirgus ekonomikas prasībām.

- Pašreiz nepietiekama ir valsts administratīvā spēja izstrādāt un īstenot atbalstu uzņēmējdarbībai. Būtu lietderīgi Ekonomikas ministrijā izveidot atsevišķu departamentu vai nodaļu, kas atbildētu par nacionālās MVU programmas īstenošanu.

- Vajadzētu izbeigt tādu praksi, ka valsts atbalsta instrumenti un šā atbalsta īstenošana tiek vērtēti caur valsts kases īstermiņa ieguvumu un zaudējumu prizmu, necenšoties izstrādāt precīzu pasūtījumu ar fikstiem ieguvumiem ilgā vai vidēji ilgā laikā.